

ULUSÜSTÜ VATANDAŞLIK İNŞASINDA AVRUPA BİRLİĞİNİN GİRİŞİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Ozan GERÇEKER

Doktorant Van YYÜ, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

ozangerceker.65@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5083-9259>

Makale Başvuru Tarihi : 28.11.2021

Makale Yayın Tarihi : 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

ÖZET

Ortak değerlerin kolektif kimlik olarak inşası bireyler ve toplumlar üzerinde hem etkileyen hem de etkilenen boyutuyla önem arz etmektedir. Bu durum beraberinde fırsatlar, riskler, tehditler ve krizler doğurmaktadır. Vatandaşlık kavramı da ortak bir kimliğin altında gerek vatandaşlara gerekse ülkelere fırsatları değerlendirmeyi, riskleri öngörmeyi, krizleri yönetmeyi ve tehditlerle başa çıkmayı sağlamaktadır. Benzer bir durum elbette ulusüstü yapılanmalar için de geçerlidir. Hatta nispeten yeni oluşumlardan sayılan ulusüstü yapılanmalarda insanlar verili kimlikleri ile sonradan kazanmış oldukları kimlikler arasında bir çatışma yaşadıkları için söz konusu mücadele ortamı, ulus devletlerde geçmiş tarihsel tecrübelerle büyük oranda aşılmiş aidiyet hissine göre daha uzun sürmektedir. Burada öne çıkan unsur ise milliyetçilik nosyonudur. Bu anlamda 2021 yılı verilerine göre 447 milyonun üstünde vatandaşı bulunan Avrupa Birliği'nin kuruluş felsefesinde yer verdiği "ulusüstü vatandaşlık" veya "kozmpolit vatandaşlık" girişimleri böylesi niteliklere haizdir. Özellikle yaşanan uluslararası göç gibi olgular, ulus devletlerin vatandaşlık politikalarını etkilemenin yanında Avrupa Birliği'ne benzer üye ulus devletlerle şekillenen ulusüstü yapılanmalar için vatandaşlık inşası adına da belirleyici unsurlardan olmuştur. Avrupa Birliği bu süreci kuruluş felsefesi ile üye ulus devletlerin karşı çıkışları arasında mücadele vererek ve bu anlamda politikalar üreterek aşmaya çalışmaktadır. Bu politikaların temel dayanakları ise Avrupa Birliği'nin diğer kuruluş felsefelerinden olan çok kültürlülük, kültürel çoğulculuk gibi kavramlar tarafından açıklanmaya çalışılmaktadır. Bütün bu çerçevede literatür taramasına dayalı ve güncel gelişmelerle desteklenen bu çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada nitel veriler elde edilen nicel verilerle desteklenmiştir. Ayrıca çalışmada eleştirel bir yaklaşım sergilenerek Avrupa Birliği içinde ulusüstü vatandaşlık adına yürütülen çalışmaların betimleyici ve yoruma dayalı bütüncül bir genel seyri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece çalışmanın asıl amacı ulusüstü vatandaşlık olgusunun geleceğini, bununla alakalı en somut verileri barındıran Avrupa Birliği'nin ürettiği politikaları aracılığıyla incelemek ve bunun tüm dünyada uygulanabilir olup olmadığını gözlemlemek olarak ortaya koymaktır. Nihayet elde edilen bazı bulgulara göre ulusüstü vatandaşlık olgusunun ulus devletlerin olduğu yerde sıkıntılar yaşadığı görülmüştür. Öte yandan Avrupa Birliği'nin bu anlamda önemli bir yol aldığı ortadadır. Ancak ulusüstü vatandaşlık aidiyetliği Avrupa Birliği içinde tam anlamıyla hayata geçirilecek kadar hoşgörü görmemektedir. Keza Avrupa Birliği açısından ulusüstü vatandaşlık için elzem olan unsurlardan biri çok-kültürlü bir yapıya olanak tanıyan uluslararası göçtür. Lakin yaklaşık son çeyrek yüzyıldır dikkat çeken bir şekilde Avrupa Birliği'nin sınırlarında aldığı göçe karşı önlemleri bu anlamda bir çelişki sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Avrupa Birliği'nde
Politika Üretme
Süreci,
Vatandaşlık Unsuru,
Avrupa Birliği'nin
Ulusüstü
Vatandaşlık
Politikaları.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği'nde Politika Üretme Süreci, Vatandaşlık Unsuru, Avrupa Birliği'nin Ulusüstü Vatandaşlık Politikaları.

* Bu çalışma, Ozan Gerçeker'in 24.06.2019 tarihinde kabul edilen "Avrupa Birliği Kimlik İnşasının 2011 Sonrası Göçmen Politikalarına Etkisi" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

An Evaluation On The European Union's Initiative In The Constructive Of Supranational Citizenship

ABSTRACT

The construction of common values as a collective identity is important in terms of both affecting and being affected by individuals and societies. This situation brings with it opportunities, risks, threats and crises. The concept of citizenship also enables citizens and countries to evaluate opportunities, predict risks, manage crises and cope with threats under a common identity. A similar situation is of course also valid for supranational structures. In fact, since people in supranational structures, which are considered as relatively new formations, experience a conflict between their given identities and the identities they have gained later, the aforementioned struggle environment lasts longer than the sense of belonging that has been largely overcome by past historical experiences in nation states. The prominent element here is the notion of nationalism. In this sense, the "supranational citizenship" or "cosmopolitan citizenship" initiatives included in the founding philosophy of the European Union, which has more than 447 million citizens according to the data of 2021, have such qualifications. In particular, phenomena such as international migration have been one of the determining factors for the construction of citizenship for supranational structures shaped by member nation states similar to the European Union, as well as influencing the citizenship policies of nation states. The European Union is trying to overcome this process by struggling between its founding philosophy and the opposition of member nation states and by producing policies in this sense. The basic foundations of these policies are tried to be explained by concepts such as multiculturalism and cultural pluralism, which are among the other founding philosophies of the European Union. In this framework, this study, which is based on literature review and supported by current developments, has been carried out. In this study, the qualitative data were supported by the quantitative data obtained. In addition, by displaying a critical approach in the study, a descriptive and interpretive holistic general course of the studies carried out in the name of supranational citizenship in the European Union has been tried to be revealed. Thus, the main purpose of the study is to examine the future of the phenomenon of supranational citizenship through the policies produced by the European Union, which contains the most concrete data about it, and to observe whether it is applicable all over the world. Finally, according to some findings, it has been seen that the phenomenon of supranational citizenship has problems where nation states exist. On the other hand, it is clear that the European Union has made an important progress in this regard. However, supranational citizenship is not tolerated enough to be fully implemented within the European Union. Likewise, one of the essential elements for supranational citizenship for the European Union is international migration, which allows a multicultural structure. However, the measures taken by the European Union against immigration in the last quarter of a century, strikingly, present a contradiction in this sense.

Keywords:

*Policy Making
Process in the
European Union,
Citizenship Element,
Supranational
Citizenship Policies
of the European
Union.*

GİRİŞ

Ortak kültürel kazanım değerleri ulusal aidiyet adına kıymetli unsurlardandır. Bunlardan biri olan vatandaşlık kavramı genellikle bir ulus devlet sınırı içerisinde tahayyül edilen bir olgudur. Özellikle imparatorluk çağlarında herkesin vatandaş olarak sayılmadığı ve belirli bir azınlığın bu kimliğe sahip olabildiği düşünüldüğünde vatandaşlık ulus devletler için en önemli bağlayıcı kolektif kimlik ürünü olarak görülebilmektedir. Öyle ki kölelerin, kadınların ve yabancıların(sonradan göç edenlerin) vatandaşlık hakkı elde etmeleri ulus devletlere yönelik oldukça bağlayıcı unsurlardan biri olmuştur. Bu anlamda daha geniş sınırlarda ve üstelik ulus kimliğinin yanında bir çatı görevi görececek geniş ve etkili bir vatandaşlık aidiyeti sunması bakımından Avrupa Birliği'nin(AB) girişimi ise vatandaşlık algısı üzerinde bir devrim niteliğinde değerlendirilebilir. Öte yandan küreselleşme kavramı giderek artan etkisiyle kültürel farklılıkların geçişini, tanınmasını ya da çatışmasını daha kolay hale getirmektedir. Ulusüstü vatandaşlık olgusu da böyle süreçlerle karşı karşıyadır. Özellikle farklı kimliklere dair yakınlık duymak veya öteki kimlik sebebiyle kendi değerlerinin yozlaşacağı endişesi gibi etmenler bunları tetiklemektedir. Ortak kimlik değerleri oluşturan kolektif değerlerden olan etnisite, din, dil, kültür gibi unsurlar bunlardan bazılarıdır. Avrupa Birliği de bu anlamda Avrupa toplumları için atılmış önemli bir adımdır. Nitekim etki alanına bakıldığında Birlik sadece Avrupa toplumları için değil tüm dünya için önemli bir gelişme olarak ulusüstü vatandaşlık girişiminde bulunmuştur. Ancak kimlik politikalarını etkili şekilde kullanmasına karşın ekonomik temelli bir barış ortamı sağlamak amacıyla kurulan ve dünyada söz sahibi, geniş çaplı, nadir ulusüstü yapılardan olan Avrupa Birliği'nin tezat bir şekilde yaşadığı kimlik problemleri ve bunu

tüm dünyaya yansıtma biçimi dikkat çekmektedir. Bu anlamda Birliğin ana kurucuları olan devletlerin milliyetçi, etnik, kültürel ve ulusal yapılarından hâlâ kopamadıkları ve tam bir birlik kimliği benimseyemedikleri son birkaç on yıldır üzerinde durulan husustur. Bunun yanında Birliğin büyümeye başlamasıyla beraber sadece ekonomik girişimlerle bir yere varılamayacağını, bir noktada aidiyetlik hissiyatının gerekliliği de ulusüstü vatandaşlık inşası adına gerekli olmuştur.

Avrupa Birliği karma sistemli bir siyasal-kültürel oluşum olarak kurulmuş olsa da ulus devlet reflekslerine sahiptir. Söz konusu aidiyetliği sağlamanın en güvenilir yöntemi Avrupa Birliği için de durumu yasal bir zeminde tanımlamak ve politikalar geliştirmektir. Bu geliştirilen politikalar kapsamında 2021 yılı itibariyle 27 üye devlet içinde Birlik vatandaşı olarak 447 milyondan fazla insandan bahsedilmektedir(Wikipedia- AB Nüfusu). Öte yandan gerçekleşmeye başlayan bu geniş politik alandaki ulusüstü vatandaşlık girişiminde daha güçlü olan kesimin otorite ve iktidarını sürdürürken demokrasiyi ne kadar önemseyeceği korkusu bulunmaktadır. Bilhassa bu durum ulus devletlerin yetkiyi devretme konusunda zaten söz konusu olan demokrasi açığı tartışmalarını gündemden düşürmemekte ve dahası bir daha bu yetkilerini geri alma konusunda endişelerini körüklemektedir(McCormick, 2014: 209). Buna karşın Avrupa Birliği ulusüstü vatandaşlık adına adım atan ilk yapılanma olarak tarihte yerini almıştır. Bu girişim tam tersi yönde Birliği dağıtmaya da sürükleyebilir görülmektedir. Öyle ki Brexit süreci bir anlamda bu dağılmanın ilk sinyali olarak da görülebilir. Buradan hareketle çalışmada Avrupa Birliği'nin ulusüstü vatandaşlık aidiyetliği konusundaki aldığı yol incelenmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin ürettiği politikalara rağmen yaşadığı çelişkiler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu aynı zamanda ulusüstü vatandaşlık olgusunun geleceği açısından doneler içermektedir. Çalışmada güncel bir çerçevede nitel veri analizinin yanı sıra nicel verilerden de yararlanılarak literatürel bir analiz yöntemi uygulanmıştır. Bunun yanında betimleyici ve yoruma dayalı bütüncül bir ulusüstü vatandaşlık incelemesi yapılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle "Avrupa Birliği'nde Politika Üretme Süreci" ele alınmıştır. Ardından "Vatandaşlık Unsurunun Seyri" incelenmiştir. Son olarak "Avrupa Birliği'nin Ulusüstü Vatandaşlık Politikaları" değerlendirilmiştir. Nihayetinde çalışma "Sonuç ve Değerlendirmeler" ile tamamlanmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgulara göre ulusüstü vatandaşlık girişimleri ulus devletlerle mücadele içinde bulunmaktadır. Avrupa Birliği ise bu anlamda önemli adımlar atmıştır. Ancak ulusüstü vatandaşlık aidiyetliği Avrupa Birliği içinde çeşitli tepkilerle karşılaşmıştır ve tam olarak hoşgörü ile karşılanmamıştır. Keza ulusüstü vatandaşlığı besleyen unsurlardan biri çok-kültürlü bir yapıya olanak tanıyan uluslararası göçtür. Buna karşın son dönemlerde dikkat çeken bir şekilde Avrupa Birliği'nin sınırlarında aldığı göçe karşı önlemleri bu anlamda bir çelişki sunmaktadır.

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE POLİTİKA ÜRETME SÜRECİ

Avrupa Birliği'nde esasen normatif güç eksenine göre uygulamaya konulan politika üretmenin bazı aşamaları mevcuttur. Bunlar geleneksel anlamda karşılaştığımız kural, nizam ve teamüllerin yanında Birlik içinde ve dış politikasında demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları normlarına dayandığı iddiasını taşımaktadır(Ozansoy, 2017: 249). Öte yandan Avrupa Birliği kurumları ve üye ülkelerden seçilerek gönderilen parlamenterlerin politika üretme süreci üye ulusal hükümetlerin kendi parlamentolarında karar alma yönelimleri üzerinde karşılıklı etki barındırmaktadır.

Avrupa Birliği'nde politika üretme aşaması prensipler çerçevesinde şekillenmektedir. İlk prensip olan "otoriteyi kullanma salahiyetine sahip olmak" alınan kararların uygulanacağı sınırları belirlemek üzerinde etkili olmaktadır. Böylece kurum ve kuruluşlar arasında yüksek düzey veya düşük düzey yeterlilik dağılımı yapılmaktadır. Örneğin, rekabet ve ticaret konularında yüksek düzeyde bağlayıcılık uygulanırken eğitim veya vergilendirme hususlarında bu durum düşük seviyededir. Bir diğer prensip olan "yetkilendirme" kapsamında ise yapılan anlaşmalarda belirtilen konulara bağlı olarak üye devletlerin verdiği yetki çerçevesinde politika hazırlığı sürdürülmektedir. Bunun yanı sıra "yetki ikamesi (Subsidiarite)" prensibine göre alınan kararlarda en az müdahaleyi ön gören düşük düzey yeterlilik temelli bir yaklaşım benimsenmektedir. Burada ayrıca yetki

dağılımı yapılarak ortaya konulan politikalarda sorumluluğu o alanda en iyi olanın alması öngörülmüştür. Böylece tek elde toplanan karar mekanizmasının önüne geçmek hedeflenmiştir. Son olarak “orantılılık” prensibi kapsamında esas olarak Birliğin kendisine verilen yetkinin dışına çıkmayarak ulaşmak istenilen hedefin ötesine gitmemesi amaçlanmıştır. Tüm bu prensipler ışığında ulusal liderlerce Bakanlar Konseyi, Avrupa Konseyi gibi toplantılar düzenlenen kurumlarda yeni politikalar belirlenmekte çok uluslu mutabakat ve Avrupa uzlaşısı çerçevesinde kararlar alınmaktadır. Ayrıca ekonomik anlamda uzlaşma ile politik anlamda uzlaşma arasında doğru orantı bulunduğu görülmüştür. Örneğin, Avrupa Birliği’ne üye olan devletlerin kendi ulusal kararlarını yansıttıkları Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlarda, Birliğin dış politika sürecine uygun ortak kararlar aldığı ve benzer şekilde oy tercihlerinde buldukları görülmektedir(McCormick, 2014: 210-211).

Siyasi iktidarlar veya söz sahibi güçlü kamu politikaları üretenler için kamuoyu, ekonomik gelişmeler veya dışarıdan gelen baskılar gibi faktörler politika üretimine tesir etmektedir. Bu durum ortak bir karar alma noktasında sorumlu olan aktörlerin baskısı altında kaldıkları farklı etmenlerin payını gösterir niteliktedir. Birliğin politika sürecini etkileyen bazı aktörler, “Avrupa dışı devletler, Komisyon, Parlamento, Bakanlar Konseyi gibi etkili kurumlar, bu kurumlarda görev alan bürokratlar, uygulanan veya uygulanması düşünülen bölgesel politikalar, üye devletlerin bireysel veya ortak çıkarları, çevre lobileri, çiftçiler, işçiler, şirketler, sendikalar, Avrupa Parlamentosu içerisindeki partiler vb.” olarak sayılabilir(McCormick, 2014: 218). Söz konusu politikaları ortaya koymak için tetikleyen unsurlar ise, “ulusal veya uluslararası anlaşma veya antlaşmalarla gelen yükümlülükler, üye devletler arasındaki ekonomik ve sosyal düzeyleri birbirlerine yakın tutmayı gerekli gören uyum baskısı, kabul edilen kanunların günün değişen ve dönüşen süreçlerine tekrar düzenlenmesini gerektiren yasama baskısı, kamuoyu, iç baskılar, dış baskılar ile acil durumlar ve krizler” olarak gösterilebilir(McCormick, 2014: 220-222).

Politika üretiminde çıkar ve baskılar, uygulanan politikalar üzerinde kökten değişikliğe yol açmaktadır. Bu durum uygulamada politika eylem alanlarının daralmasını ve uzlaşma, fırsatçılık gibi yönelimleri ortaya çıkarmıştır. Bu durumla baş etmenin en genel geçer uygulaması ise “döngü süreç modeli” kapsamında bir yöntem izlemekten geçmektedir. Bu bağlamda ilk olarak politika üretme tercihinde yol açan ve üzerinde konsensüs sağlanan “sorunun tanımlanması” söz konusu olmaktadır. Avrupa Birliği’nde bu süreç ulusal çıkarlarla Avrupa Birliği’nin çıkarları arasında sıkışan üye devletlerin liderlerinin oluşturduğu Avrupa Konseyi tarafından şekillendirilir ve yönetilir. Bu bağlamda sorunun tanımlanması adına “gündem belirleme” süreciyle de karşılaşmak mümkün olmaktadır. Birlik içerisinde bu gündem belirleme girişimleri seçim yatırımı endişesinden uzaktır. Çünkü parlamenterler kendi ulusal meclislerine halk tarafından seçildikten sonra Avrupa Birliği yönetimi için tekrardan seçilmeden atanmaktadırlar. Öte yandan gündem belirlenirken yapısal anlamda genellikle Komisyon ve Adalet Divanı belirlediği gündemi evrensel hassasiyetlere dayandırırken Avrupa Konseyi ve Bakanlar Konseyi üye devletlerin ulusal çıkar, ihtiyaç ve önceliklerine göre belirlenmektedir. Sorun tanımlandıktan sonraki aşamada çözüm yolları “formülize” edilmektedir. Uygulanacak olan yeni politikanın yürürlüğe konulması için resmi bir şekilde kabul edilerek “benimsenmesi” gerekmektedir. Daha sonra “yürürlüğe alma” veya “uygulama” üye ülkelerin ulusal mevzuatlarıyla eş güdümlü olarak ulusal bürokrasi eliyle yürütülmektedir. Bu noktada ulusal çıkar ve ihtiyaçların baskınlığı denetim mekanizmasında yanıltıcı sorunlar doğurabilmektedir. Bu yüzden çoğu kez Komisyon, üye devletlerin hükümetlerine, STK’lara, medyaya, alanında uzman kişilere, Avrupa Parlamentosu’na, Avrupa Kamu Denetçisine yardımcı kaynak olarak başvurmaktadır. Öte yandan yasal sorumluluğunu yerine getirmeyen ülkeler gerekçeli kararlarını 2 ay içinde tebliğ etmediğinde Adalet Divanı’na sevk edilmektedir. Politik döngünün son adımı ise “değerlendirme” aşamasıdır. Bu aşamada üye devletler ilgili politikaya dair raporlarında gerçekçi verilere yer verse dahi politikaların hangi sosyal veya ekonomik süreçten daha fazla etkilendiği üzerine sağlıklı bir bilgi edinme olanağı bulunmamaktadır. Üstelik yerel ve ulusal yönetim arasındaki uzlaşma sağlanamadığında ilgili değerlendirme raporu daha çok içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Buna rağmen elde edilen “sonuçlara” göre problem devam ediyorsa ya da yeni bir problem ortaya çıkmışsa politika üretme döngüsü tekrar başa alınmaktadır(McCormick, 2014: 224-231).

Bütçe konusu ise politika üretme üzerinde oldukça etkilidir. Çünkü yürütmeyi elinde bulunduran gücün elindeki ekonomik değerler ve girdiler siyasal tercihlerin yanında uygulanan politikaların etkinliğini de belirleyecek öneme haizdir. Önemle üzerinde durulması gereken mesele ise gelirlerin ne kadar toplanıp ne kadar harcandığı kadar nasıl ve nereden toplanıp nasıl ve nereye harcandığı üzerinde de durulmasıdır. Bu durum Birlik içinde tüm ulus devletlerin eşit oranda katkı sağlamadığı gibi diğerleri üzerine yük olduğu algısını da pekiştirmektedir. Nitekim Yunanistan'ın yakın geçmişte yaşadığı ekonomik kriz dolayısıyla Avrupa Merkez Bankası ile Uluslararası Para Fonu'ndan(IMF) sürekli ekonomik paketler alması diğer üye devletlerin tepkilerine yol açmıştır(BBC; DW). Avrupa Birliği'nde üye ülkelerin ekonomik ve parasal birliğe katılımına dair zorunlu koşulların belirlendiği Maastricht Kriterleri'ne göre ülkelerin kamu borçlarının milli hasılanın %60'ını geçmemesi böyle bir durum varsa derhal kamu harcamalarının azaltılmasıyla önlem alınması gerekmektedir(NTV). Bu doğrultuda bütçe dağılımının ve harcama kalemlerinin belirlenmesi özellikle dış politika uygulamalarında etkili olan bir husustur. Bu durum gerek mevcut üye devletler açısından gerek adaylığı düşünülen diğer devletler açısından ve gerekse bireysel veya kitlesel göç yoluyla Birliğe girmek isteyenler açısından belirleyici bir tutum içermektedir. Doğal olarak Birlik vatandaşı politikalarında bütçenin de etkisi bulunmaktadır.

VATANDAŞLIK UNSURUNUN SEYRİ

Avrupa Birliği kuruluş felsefesinde yer verdiği ulusüstü vatandaşlık yoluyla kozmopolit vatandaşlık edinimi adına dünyada ilk büyük önemli adımı atan oluşum olmuştur. Üstelik kuruluş felsefesine dayandırdığı unsurlardan biri olan ulusüstü vatandaşlık kavramı üye ulus devletlerle yaşadığı problemlerin yanında başarısızlıkla sonuçlandığında Birliğin geleceğini sorgulamaya kadar götürülebilmektedir. Dolayısıyla tarihi dayanakları ve gerçekleştirilebilme inancına bağlı sosyolojik gelişmeler göz önüne alınmadan Birlik adına böylesi bir felsefenin benimseneceği mümkün görülmemektedir. Buradan hareketle vatandaşlık olgusu ve bunun Avrupa Birliği açısından gelişimi önem arz etmektedir. Bu bağlamda bugüne kadar geliştirilen politikalar ve atılan adımlar incelendiğinde Birliğin bu felsefesine ne kadar bağlı kaldığı ve neleri başardığı görülecektir.

Geniş çaplı ortak vatandaşlık girişimi idealist ve normatif bir dış politika gerektirmektedir. Bu minvalde esas kabul edilecek ifadeler Avrupa Birliği'nin kurucu babası sayılan ve Avrupa Topluluğu'nun öncüsü Jean Monnet'in "Biz devletler koalisyonu kurmuyoruz, insanları birleştiriyoruz" ve "Durmak yok... Avrupa halkları için 'birlik' dışında bir gelecek yok çünkü..." açıklamalarında yer almaktadır. Böylece 19. yüzyıl ürünü olan ulus devletler eliyle uzlaşının hâkim olduğu bir sistem ortaya konulmak istenmiştir(Monnet, 1963: 63). Küresel boyutta bir politika gerçekleştirmek ise birtakım denge unsurları gerektirmektedir. Örneğin, güç kavramı sağlam bir siyasi duruş ve güvenilir bir idare için gerekli bir olgudur. Güvenlik ise saygın bir siyaset yürütmek için olmazsa olmaz bir unsurdur. Adalet de yine bir denge unsuru olarak bilhassa liberaller için ahlaki siyasetin kritik enstrümanlarından sayılmaktadır. 21. yüzyıldan itibaren üzerinde daha fazla durulan ve uluslararası politikanın vazgeçilmezi olan bu denge unsurları küresel ve kozmopolit içerikli politika üretiminde başat rol oynamıştır. İşte bu parametreler ışığında Avrupa Birliği bir ulusüstü vatandaşlık politikası belirlemiştir.

Genel bir bakış açısıyla vatandaşlık olgusu incelendiğinde ortaya bir tabiiyet ilişkisinin çıktığı görülmektedir. Yani vatandaşlık bir belgenin ötesinde daha geniş ve karmaşık bir ilişki bağına göstermektedir. Fransız Devrimi öncesi genel siyasal izlenimi kapsamında vatandaşlık, "bireyin tabiiyeti altında bulunduğu siyasal topluluğa üyeliğinden ötürü sahip olduğu hak ve görevleri ifade eden" olgu olarak ortaya çıkmıştır(Heywood, 2013a: 202). Daha sonra ise ulus devletler sistemde var olmaya başlamıştır. Böylece ortak vatandaşlık kimliği adına daha yoğun çalışmalar yapılmıştır. Vatandaşlık kavramının kökenleri Antik Yunan Polis Devletleri döneminden kullanılagelen "citizen" veya "citoyen" ifadelerinden kaynaklanmaktadır. Bugün Batı'da kentli anlamında kullanılan ve kent veya devlet anlamında kullanılan "city" kavramı da buradan türemektedir. Öyle ki "citizenship" olarak çevrilen ve kentle ilişkili olan, kentli olan vatandaşlık ifadesinin kökeni de aynı şekilde

türemiştir(Göçek, 2005: 60). Atina'daki Polis kentlerinde “Dracon ve Solon Yasaları” kapsamında yurttaşlık tanımına rastlanılmaktadır(Göze, 2000: 4). Burada en geniş tanım aralığı Aristoteles tarafından zengin kesimi kapsayacak bir elitist sınıfsal vatandaşlık yaklaşımıyla oluşturulmuştur. Öyle ki yarım milyon insanın yaşadığı Atina'da yurttaş sayısının 20 veya 30 bin civarında, geri kalanların ise yurttaş olmayan “Yabancılar (Meteikos)” ve bir araç olarak görülen “Köleler” olduğu bilinmektedir(Göze, 2000: 5). Zamanla bu tanım aralığı gelişmiş ve vatandaşlık hakkı kazananların sayısı artarak kentte bulunan ve buradaki imkânlardan yararlanıp sorumlulukları yerine getiren insanlar vatandaş olarak tarif edilmiştir.

Vatandaşlık (citizenship) veya Tabiiyet (nationality) kavramı birey ile devlet arasındaki kanuni ilişkinin ürünü olarak Uluslararası Adalet Divanı'nın 1955 “Nottebohm Davası” kararında bir tanıma oturtulmuştur;

“Tabiiyet, temelinde bir toplumsal bağlılık olgusu ve karşılıklı hak ve ödevlerle birlikte gerçek bir varlık, çıkar ve duygu dayanışması bulunan bir hukuksal bağ olup, doğrudan doğruya kanun yoluyla veya idari yetkililerinin fiili sonucunda kendisine tabiiyet verilen kişi ile tabiiyeti kendisine tanıyan devletin insan topluluğu arasında başka herhangi bir devletinkinden daha yakın bir bağlantı tesis etmesidir”(Nottebohm Kararı, 1955).

Derek Heater vatandaşlığın tarihsel seyrini beş farklı dönemle izah etmiştir. Bu dönemler: “Yunan şehir devletleri dönemi, Roma İmparatorluğu ve Cumhuriyeti dönemleri, Ortaçağ ve Rönesans şehirleri dönemi, ulus-devlet süreci ile kozmopolit fikrin öne çıktığı dönemlerdir”(Heater, 2004: 164). Bunların içinde ilk iki dönemde var olan ve aslında Makedonlar tarafından dağıtılan Polis düzenin yıkıntısı üzerine kurulan “Stoa Okulunun” Yunan Polis Kentlerinin yıkıldıktan sonra sınıf ayrımını da beraberlerinde götürdüğü, yerine ise insanın “evrensel aklın” bir parçası olduğu görüşünün geldiğini ifade ettikleri kozmopolit düşünce dönemi işaret edilmektedir. Buna göre rasyonel gereklerle sadık kalarak evrenin temel yasasına uyan kişiler evrenle ve doğayla uyum içinde yaşayan “dünya yurttaşı” konumuna sahip olmuştur. Bu özelliklere sahip bilge kişiliğin vatandaşlığı “dünya yurttaşlığı” sıfatına sahiptir(Göze, 2000: 57-59). Böylece kozmopolit vatandaşlığın temelleri bu dönemde atılmıştır. Ayrıca Roma döneminde yasal zemine oturtulan vatandaşlık tanımında mülkiyet ve ikamet konuları vatandaşlık için gerekli veriler olarak ele alınmış ve soy bağına göre verilen vatandaşlığın aksine etnik köken, dini inanç gibi kimliksel farklılıklara bakılmamıştır(Ağaoğulları ve Köker, 1998: 17). Bu durum kozmopolit vatandaşlığın ilk yasal dayanağını teşkil etmektedir. Öte yandan toplumsal uyum için hukuki vatandaşlığın gerekliliği anlaşılmıştır.

Modern vatandaşlık kimliğinin doğuşu ve kapsayıcı bir kimlik çatısı altında toplanması ise “Reform” ve “Aydınlanma” dönemindeki eleştirel sorgulamalar ve rasyonel ilkeler altında örgütlenme kapsamında hareket eden Batı düşünsel zemini etkisiyle meydana gelmiştir. Rönesans, Reform ve Aydınlanma Batı'daki değişim ve dönüşümü öne çekmiş; toplumsal anlamda birçok etki yaratmıştır. Bu doğrultuda Avrupa'da evrensel insan ve hümanizm fikirleri artış göstermiş, insan aklına verilen değer görünür hale gelmiştir(Tunç vd., 2021: 505). Elde edilen modern vatandaşlık kimliği de böylesi bir sürecin ürünü olmuştur. Böylece rasyonel tercihleri ile toplumsal hayatın her alanında söz sahibi olmak, insanlar için vatandaşlığın bir getirisi konumuna erişmiştir. Bu dönemde ayrıca din-devlet-otorite ilişkisi millet-devlet-otorite olarak değişmiştir(Bora, 1997: 9-10). Aydınlanma süreci aynı zamanda ulus devlet inşasını ve milliyetçi duygulara sahip vatandaşların doğuşunu sağlayan Fransız Devrimi'nin dayanaklarından biridir(Özipek, 2004: 16). Napoléon Savaşları da modern vatandaşlık aidiyetliğini tüm Avrupa'ya ve dünyaya yayan bir olgudur(Roskin ve Berry, 2014: 42).

Modern vatandaşlık kuramlarının temeli incelendiğinde ise Avrupa Birliği'nin ulusüstü vatandaşlık idealinin kökenleri ortaya çıkmaktadır. Genel kabul gören çağdaş yurttaşlık kuramları, “Liberal” veya “Sözleşmecî Kuram”, “Komüniteryen” ya da diğer adıyla “Toplulukçu Kuram” ve AB sayesinde sıklıkla karşılaşılan “Küresel Kimliğin” bir alt dalı olarak ele alabileceğimiz “Çok Kültürlü Vatandaşlık Kuramları” veya “AB Vatandaşlığı” şeklinde sayılabilir. Bunlardan ilki olan Liberal kuram birey ile devlet arasındaki çatışma ortamını gidermeye çalışan ve aynı zamanda bireyi devlete karşı da korumayı ön gören özgürlük esaslı modern

vatandaşlık kuramlarından biridir(Çebi, 2008). Liberal bireyci vatandaşlık kavramı bireyin tercihlerine bağlı olarak gelişen yurttaşlık anlayışının yansımasıdır. İçinde bireycilik, özgürlük, tolerans ve rızaya bağlılık olan liberal kuram sunduğu vatandaşlık tanımında da bu değerlere göre bir yapılanma ortaya koymaktadır. Toplumsal yapıyı da plüralist açıdan çok aktörlü gören özellikle modern liberaller devletin yanında şirketleri, örgütleri ve bireyleri önemli aktörlerden saymaktadır. Bu yüzden toplumsal gelişmeleri küresel iletişim zemininden ayrı tutmamaktadır. Böylece vatandaşlık küresel iletişim ağının en önemli elemanı olarak görülmüştür(Heywood, 2013b: 520). Liberal kuramın özünde yer alan hak kavramını referans alarak siyasal toplumun inşasına yönelik diğer bir grup ise Komüniteryen ya da diğer bir adlandırmayla Toplulukçu Vatandaşlık Kuramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu kurama bazen Cumhuriyetçi vatandaşlık kuramı da denilmektedir. Kimlikel ve toplumsal bağlılık çerçevesinde hareket eden toplulukçu kuram aynı zamanda bireysel çıkarılardan ziyade ve siyasal bir topluma aidiyetle birlikte toplumla beraber yükselmeyi vurgulamaktadır(Polat, 2010: 38-39).

Avrupa Birliği vatandaşlığı küresel vatandaşlık yolunda ilerleyen ama küresel vatandaşlık boyutuna ulaşamamış bir girişimdir. Birliğin, bu yüzden, ulus-üstü vatandaşlık idealini oluşturan kuramsal zeminlerinden biri de “Küresel Vatandaşlık” kuramıdır. Dünya vatandaşlığı inşası da böylece küreselleşme olgusundan ayrı düşünülememektedir. Dolayısıyla küresel etkileşimler ön plana çıkmaktadır. Küreselleşme kavramı 1980’ler küreselleşme çerçevesinde iktisadi teorilerin yanı sıra sosyal bilimlerin de artan ilgisiyle karşılaşmıştır. Giddens, küreselleşme için “Yerel gelişmeler ile kilometrelerce uzaktaki olaylar arasında karşılıklı şekillendirmelere açık biçimde uzak yerleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” izahında bulunmuştur. Beck ise “Egemen ulus devletlerin sınırlarının farklı güç, amaç, kimlik ve ağlara sahip ulus ötesi aktörler tarafından sürekli aşılması ve zayıflatılmasının sonucunda meydana gelen süreç” ifadeleriyle küreselleşmeyi tanımlamıştır(Heywood, 2013a: 38). Avrupa Birliği de küreselleşme olgusunun getirilerinden payını almakla beraber genellikle küreselleşmenin gerekleri için çaba harcamaktadır. Nitekim toplumsal kimliğin ve doğal olarak vatandaşlık kimliğinin geleceği üzerine doğan kaygılar sebebiyle güvenlik politikaları ile eş güdüm sağlanmıştır.

Küresel vatandaşlık, bir başka ifadeyle dünya vatandaşlığı namında kullanılmaktadır. Bu sebeple ulusal sınırlar içerisindeki siyasi topluluk aidiyetine dair sıkıştırılmış bir vatandaşlık tanımından öte yurttaşlığın, tüm insanlığın gelecek nesillere karşı bir sorumluluk algısı söz konusudur. Bu durum yasal çerçevede çok kültürlü vatandaşın küresel meselelere dair üstüne düşen her alanda katılım sağlamasını doğurmuştur. Bu yeniden inşa edilen ulusüstü vatandaşlığı tetikleyen unsurlar ise uluslararası devletler sisteminde artan karşılıklı bağımlılık ve bağlılık, küresel etkileşimin özellikle teknoloji sayesinde zirveye ulaşması, ulusüstü oluşumların politik kararlarından tüm dünyanın etkilenmesi ve evrensel boyutta koşulsuz itaat bekleyen insan hakları çerçeveli sözleşme, belge ve antlaşmalardır. (Gerim, 2017: 176). Bu bağlamda küresel ölçekte eşitlik, adalet temalı bir vatandaşlık vaadi ortaya atılmaktadır.

Ulusüstü veya ulus ötesi bir vatandaşlık türü olarak adlandırılan ve evrensel değerleri dünya vatandaşlığı kavramı aracılığıyla karşılayan, kozmopolitanizm ifadesidir. Tarihsel geçmişi Antik Yunan dönemlerine dayanan kozmopolitanizm kavramının vatandaşlıkla ilgili çıkarımları 18. Yüzyıl sonu ve 19. Yüzyıl başları itibariyle Kant sayesinde ortaya çıkmıştır. Esasen kozmopolitanizm ifadesi “kosmos” ile “polis”ten türeyen bir kavramdır. Tüm dünyaya ait evrensel bir yurttaşlık düşüncesine dayanan bu kavram aynı zamanda evrensel bir işbirliği, hoşgörü, dünya sevgisi ve adalet sistemi öngörmektedir. Bu durum ulusal otoriteler ve egemenlik anlayışı üzerinde büyük bir yıkım getirmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda ciddi eleştiriler almaktadırlar. Keza ulus devletlerle birlikte somut bir alan bulan milliyetçi duyguların, küresel vatandaşlık aidiyetliğine adaptasyon konusunda önemli bir karşı çıkış barındırdığı gözlemlenmektedir.

Bugün vatandaşlık adına küresel boyutlara ulaşma hedefini sağlayamayan Avrupa Birliği buna karşın belirli bir yol olarak AB Vatandaşlığı şeklinde bölgesel bir girişimde bulunmuştur. Bu girişimde öne çıkan unsurlardan

“Çok Kültürlü Vatandaşlık Kuramı” ve “Anayasal Vatandaşlık” da sağladığı katkılar bakımından kıymetli veriler sunmaktadır. Avrupa Birliği anayasal zemin aracılığıyla vatandaşlık kimliğini yasal dayanaklara oturtmuştur. Böylece vatandaşlığın yasal zeminde ele alınmasıyla yürütme erkini elinde bulunduranlar sınırlandırılarak işleyiş sağlıklı bir hale getirilmek istenilmiştir. Kavram ilk defa 20. Yüzyılın son çeyreğinde Almanya’da, Alman siyaset bilimci Dolf Sternberger tarafından “anayasal vatanseverlik” ifadesinden türetilmiştir. Jürgen Habermas ise anayasal vatandaşlık kavramını Birliğin genişlemesini sağlıklı bir zemine oturtmak için Avrupa vatandaşlığının kıstasları üzerinden ele almıştır. Habermas, günümüz ulusal devletlerin küresel manada ekonomi, askeri, sağlık, teknoloji, iletişim, çevre sorunları gibi sadece bir ulusun problemi olmayan ve ancak ulusüstü bir girişimle ortaklaşa bir çözüm getirilebilecek sorunların giderilmesi gerekliliği üzerinden anayasal vatandaşlığı izah etmiştir(Habermas, 2004: 15). Habermas’ın öne çıkardığı anayasal yurttaşlık betimlemesi etnik, dini, toplumsal ve kültürel farklılıkları bir arada tutarak ve bu zihniyetin inşasında vatandaşlığın bir ulus temeline sıkıştırılmadan anayasal düzlemde incelenmesi esasına dayanmaktadır(Ozulu ve Kösecik, 2016: 516-517). Çünkü, Habermas uyum sürecinde kültürel ve cemaatçi yönelimlerin artış göstererek Avrupa Birliği’nin milliyetçi tutumlara saplanacağını böylece Avrupa toplumlarının bundan zarar göreceği görüşünü savunmuştur. Böylesi bir durumun üstesinden gelmenin yolu ise bilhassa göçlerle artan farklılıklar içerisinde ve beraber yaşamak düşüncesiyle Almanya özelinde Birliği “yurttaşların Avrupası” şeklinde teşkil etmekten geçmektedir. Bunun yanında siyasal katılım oranı yükseldikçe Avrupa Birliği üyesi her devlet egemenlik ve bağımsızlıkları baki tutmakla birlikte vatandaşlarına aynı zamanda Avrupa Birliği vatandaşı imkân ve haklarına sahip olma fırsatı sağlamıştır(Coşkun, 2009). Anayasal yurttaşlık üç temel başlık altında toplanmaktadır. Bunlar “1. Vatandaşlık, herhangi bir etnik, dinsel veya kültürel kimliğe referansla tanımlanmamalı; 2. Bütün kimliklerin kendi farklılıklarını ifade etmelerine, korumalarına ve geliştirmelerine imkân sağlanmalı; 3. Kamu üzerindeki iktidar gücünü elinde bulduran yapı kimliklere karşı eşit uzaklıkta ve tarafsız bulunmalı” şeklinde sıralanmıştır(Erdem, 2012: 52). Bu noktada kapsayıcı bir anayasal vatandaşlık girişimi Birlik açısından ortak kimlik edinme bağlamında önem arz etmektedir. Ancak milliyetçi tutum ve tavırlar kapsamında ötekileştirmenin varlığı tamamıyla bitecek gibi gözükmemektedir.

Avrupa Birliği vatandaşlığının temel kaynaklarından biri de çok kültürlülük politikalarıdır. Bu kavramın Avrupa Birliği’nin temel felsefesinde bulunmasının yanında bu felsefe kapsamında oluşturulmaya çalışılan Avrupa Birliği vatandaşlığının genel kabulüdür. Bu yüzden çok kültürlü toplumlarda istikrarı sağlamak adına farklılıkların çeşitliliği ve aynı zamanda bir bütün olarak siyasal kültürün geliştirilmesi önemlidir. Tarihteki çok kültürlü toplum farkındalığı ise dinsel bütünlüğün bozulmasına veya Batı Avrupa ülkelerinde “millet” oluşumuna dayandırılmaktadır(Oran, 2015: 1-3). Küreselleşme safhaları çok kültürlü toplum inşasını ve çok kültürlü vatandaşlık ilkelerini biçimlendiren bir etkide bulunmaktadır. Bu bağlamda esasen göç yoluyla gelip ülkede ikamet edenler adına büyük bir politika üretme gereksinimi belirmiş ve yaşanan sorunlara ilişkin ulusal politikaların yetersizliği gündeme gelmiştir. Bunun üstesinden gelmek için yasal göçmenleri ve onların zamanla genişleyen aile üyelerini uyum politikalarıyla vatandaşlığa almak ve çok kültürlü politikalar aracılığıyla uzlaşmayı sağlamak gerekmiştir(Kymlicka, 2004: 492-500). Nitekim göçmenler çok kültürlü ulusüstü vatandaşlık inşasında elzem bir girdidir. Öyle ki Avrupa Birliği’nin benimsediği “farklılık içinde birliktelik” söylemleri bu çok kültürlü vatandaşlık inşasında önemli bir yer tutmuştur. Göçe yönelik alınan önlemler de dolayısıyla ulusüstü vatandaşlığa yönelik alınan önlemler olarak algılanmalıdır. Burada göçün güvenlik boyutu dışında nasıl ve hangi statüde gerçekleştiği ise politikaları karmaşık bir hale sokmaktadır. Bunun yanında çok kültürlülük kavramı farklılıkların tanınmasıyla birlikte kamuoyunda saygı karşılığını da buldurmakla mükelleftir. Ayrıca çok kültürcü yaklaşımlar bireyden ziyade grup üzerinden konuya odaklanarak bireyin değerinin ancak içinde bulunduğu etnik toplumun inanç, değer ve uygulamalarına saygı göstermeyle ve onları tanımayla bağlantılı olan cemaatçilik/toplulukçuluk/komüniteryen algısıyla ortaya çıkacağı görüşündedir. Bu sebeple çok kültürcülük politikalarının bazen azınlık haklarıyla birlikte hareket ettiği görülebilmektedir(Heywood, 2013a: 218).

Toplulukçu görüşün ya da başka bir adlandırmayla komüniteryen yaklaşımın da çok kültürlü vatandaşlık kuramı üzerinde tahlilleri söz konusudur. Toplulukçu kuram liberalizmin her bireye aynı hakları sunarak düzenli,

adaletli ve eşit bir kolektif toplum oluşturmasının imkânsızlığına vurgu yapmaktadır. Bu yüzden topluluk, bireylerin varlık sebebi kabul edilmektedir, bireyler toplumun değil görüşü ön plandadır. Burada esas olan üst kültürün azınlıkların topluluk haklarını ezmemesi için verilen mücadeledir. Bu durum toplulukçu kurama bağlı yaşayan insanların yeri gelince topluluk için kendi haklarının sınırlandırılmasına anlayış göstermeleri anlamına gelmektedir(Kymlicka, 1998: 151). Toplulukçu çok kültürlü vatandaşlık kuramının en önemli savunucularından biri bu anlamda öne çıkan “Çokkültürcülük Tanınma Politikası” (Taylor, 2018) adlı eseriyle Charles Taylor’dur. Tanınmanın ve tanımlamanın önemi üzerinde duran Taylor’a göre eşit haysiyet politikalarını sağlayan haklarla evrensel açıdan bir saygı ortamı sağlanırken aynı zamanda farklılıklar üzerine yoğunlaşan politikalarla bireylerin veya grupların diğerlerinden farkını koruma ve muhafaza etme hassasiyeti gerçekleşmektedir. Hayatın içerisinde bu iki durumun yani temel haklar ile kamusal haklar olarak adlandırılabilir bu iki hakkın çatışma halinde olması sebebiyle toplumda var olmanın yolunun toplulukçu gruplar içinde yer almaktan geçtiği üzerinde duran Taylor, bir grup içerisinde bulunmanın bireye daha fazla hak, eşitlik ve saygınlık kazandıracağını ileri sürmüştür. Keza Taylor’ın ele aldığı toplulukçu çok kültürlü vatandaşlık kuramı, farklılıklar üzerine yürütülen politikalar aracılığıyla evrensel değerlerden ziyade nevi şahsına has kültürlerin tanınmasının saygınlığını vurgulamaktadır(Polat, 2010: 173-180).

Ele alınan bu genel çerçevede Avrupa Birliği’nin ulusüstü vatandaşlık adına attığı adımları vatandaşlık kavramı üzerinden ve kuramsal zemin bağlamından incelemek mümkün olmuştur. Özellikle ulusüstü vatandaşlık idealini destekleyecek şekilde bir çerçeveye oturtulan vatandaşlık seyri göstermiştir ki uzlaşma hedeflenen bir durum iken çatışma kaçınılmazdır. Bu yüzden yasal politik bağlayıcılığı olan düzenlemelerin gerekliliği her kuramda esas alınmıştır.

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ULUSÜSTÜ VATANDAŞLIK POLİTİKALARI

27 üye, 5 aday ülke ve 2 potansiyel aday ülkesi bulunan Avrupa Birliği, küresel kültürün ve ulusüstü vatandaşlık kimliğinin en çok öne çıkan oluşumdur(Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı). Dolayısıyla Birliğin ürettiği ulusüstü vatandaşlık politikaları en somut veriler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca düşünsel zemine ve kuramsal bağlamına göre ortaya çıkarılan politikadaki farklılıkları izlemek de mümkün olmuştur.

Avrupa geçmişinde yaşadığı çatışmaları unutturmak ve bir daha o günlere dönmek amacıyla kendine özgü kültürel anlamda bir çeşit Avrupa mirası şekillendirmiştir. Bu miras Avrupa sınırları içerisinde yaşayan tüm insanlara aktarılabilir büyüklükte ve tüm bu insanlar tarafından benimsenecek değerlerden meydana gelen sadakat içerikli üst kimlik belirlemesidir. Bu üst kimlik Avrupa Birliği Vatandaşlığı olarak görülse de bugün Birlik içinde ortak mirasın tam olarak tanımını yapmakta zorluk çekilmektedir. Buna karşın Avrupa ortak mirası, 1975 Helsinki Nihai Senedi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı-Teşkilatı’nın (AGİK-AGİT) verileri üzerinden değerlendirilmektedir. Helsinki Nihai Senedinde Avrupa için ulusal kültürlerin bütünlüğü kavramı yer almaktadır. Söz konusu bütünlüğün kültürel kimlikler arası etkileşimle bir zenginliğe ulaştığı fikriyle beraber her kültürün özgünlüğü korunmak şartıyla ortak değer bilinci oluşturulan vatandaşlardan söz edilmektedir(Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı [AGİK], 1975, Helsinki Nihai Senedi). Öte yandan Avrupa Birliği’nin işleyişi üzerine yapılan anlaşmada 1992 Maastricht Antlaşması’nın 17. maddesinde “her üye devletin vatandaşının aynı zamanda Birlik vatandaşı olduğu ve ulusal vatandaşlığı tamamlayacak mahiyette olduğu” yer almaktadır(BABGS, 2011: 6). Bu Avrupa Birliği vatandaşlığı üzerine ilk yasal girişimdir. Fakat işleyişte Birlik vatandaşı olmanın getirdiği sosyal, siyasal ve ekonomik haklar Birlik vatandaşlığını her geçen gün daha fazla ön plana çıkarmıştır. Örneğin, “serbest dolaşım hakkı, ikamet hakkı, seçme seçilme hakkı, çalışma hakkı, hizmet talep etme hakkı” gibi haklar bunu tetikleyen unsurlardandır. Bunun yanında Avrupa Birliği vatandaşlığının getirdiği başka imkânlar da söz konusudur. Örneğin üye devletlerin vatandaşları, Birlik sınırları içerisinde “eğitim, öğrenim görme, sağlık hizmeti alma” gibi haklara da sahiptirler. Bunlara ek olarak, üye ülke vatandaşlığına sahip her birey, kendisini doğrudan etkileyen konularda “AB Parlamentosu’na dilekçe verme ve Ombudsmana başvurma hakkına” sahiptir. Son olarak, AB vatandaşlığının bireylere, “Avrupa Birliği

üyeyi olmayan üçüncü ülkelerde buldukları sırada ve kendi ülkesinin temsilciliğinin bulunmadığı durumda, orada bulunan bütün AB üyesi devletlerin diplomatik ve konsolosluk temsilciliklerinden yararlanma hakkına” sahiptir(Avrupa Gençlik Portalı).

Avrupa Birliği’nde geliştirilen politikalar genel itibariyle bazı yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Bunlardan biri yapısalcılar tarafından desteklenen ve Jürgen Habermas’ın başını çektiği “Post-Ulusçu” yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın takipçileri ulusüstü yapılanmaları bugünün dünyasında bir gereklilik olarak görmektedirler. Küreselleşmenin ve gelişen teknolojinin etkisiyle beraber ulus-üstü yapılanma böylesi yeniden inşa edilen çok kültürlü bir siyasal yapıda gerekli görülmüştür(Cederman, 2001: 14). Bir diğer yaklaşım ulusal ortak kültürel değerlerin birleşerek evrensel değerler bütünü oluşturması fikrini savunan “Pan-Ulusçu” girişimidir. Bu yaklaşımın öne çıkan temsilcileri R. N. Kalgı, S. Huntington olarak gösterilebilir. Burada sözü edilen ulusüstü yapılanma, benzer kültür ailelerinin birleşmesiyle medeniyet devletlerinin/İmparatorluklarının inşa edilmesidir. Bu yüzden sadece basit bir ulusüstü yapılanmadan bahsetmek mümkün değildir. Fakat Avrupa açısından konuyu değerlendirenler Avrupa’da kültürel değerlerden ziyade ekonomik çıkarların birleşiminin ön planda olduğu yönünde eleştirilerini beyan etmiş ve böylesi bir birleşimin Avrupa Birliği açısından gerekli alt yapısının olmadığı görüşünü ortaya koymuşlardır(Cederman, 2001: 16). Bu oluşumları modern kıtasal imparatorlukların müsebbibi gören ve geleceği bu şekilde hayal eden yaklaşımlar da söz konusudur(Hardt ve Negri, 2018: 15-25). Son olarak “Bağlı Bütünleşme” yaklaşımı kapsamında da ulusüstü vatandaşlık için politika üretme girişimleri söz konusu olmuştur. Ernest Gellner, bağlı bütünleşme yaklaşımının öne çıkan isimlerindedir. Ulus devletleri hâlâ önemli bir güce sahip olarak gören bu yaklaşıma göre bu güç, kültürel süreklilikten ziyade sağlam bir siyasi irade adına, rasyonel politikalar ve düzen tarafından organize ve muhafaza edilebilecek bir yapıdır. Bu siyasal kimlikleri yeniden üreten ve sürdüren yegâne oluşum ise eğitimi bir araç olarak kullanan devlet olarak gösterilmektedir. Bu yapıda dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri ise kimliksel değerlerin muhafaza edilmesidir. Burada ayrıca ulusal yönetimlerin, ulusüstü yapıya karşı denge sağlayıcı politikalar geliştirmeleri ulusüstü oluşum önünde bir engel olarak kabul edilmektedir. Bağlı bütünleşmeyi savunanlar, iletişim aracılığıyla kültürel benzerliğin ve yayılmanın arttığı hususunda post-ulusçularla aynı düşüncelere sahiptirler. Ancak bağlı bütünleşme teorisyenleri, politik ortamın hâkim olduğu, karşılıklı bağımlılığa açık iki kültürü tek bir siyasal çatı altında düşünmemektedir(Cederman, 2001: 16-17).

Geliştirilen bu politika zeminleri sayesinde Avrupa Birliği ulusüstü vatandaşlık felsefesine dayalı girişimlerini sürdürmektedir. Bu girişimler kapsamında ayrıca göçmenlere yönelik alınan tedbirleri içeren politikalar da söz konusudur. Böylece Birlik içinde uzlaşmayı sağlayan ve bütüncül bir kültürel zemin adına kimi zaman çelişkiler de içerse politikalar üretilmektedir. Bu politikalarda ulus devletlerin ve vatandaşlarının tutumları bazen politikaları içinden çıkılmaz bir şekilde yarıda da bırakabilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2018 yılının ilkbahar döneminde Eurobarometer, analizine göre 28 AB üyesi devletin vatandaşlarının %70’nin AB vatandaşlığını ya ön planda tuttuğu ya da ulusal vatandaşlığıyla eş tuttuğu görülmüştür(Standard Eurobarometer, March 2018: 36, Report Number: 89). Üstelik bu durum son birkaç on yılda giderek artan oranlarla sürmektedir. Ayrıca bugün Avrupa Birliği, ulusüstü vatandaşlık söylemini farklı kültürleri, ulus devlet paydaşları aracılığıyla korunan bir olgu olarak yorumlamıştır. Bu koruma saygı ve hoşgörü prensipleri tarafından sağlanmaya çalışılsa da önemli kimliksel çatışmalar hâlâ büyük sorunlar barındırmaktadır. Keza inşa edilen Avrupa Birliği vatandaşlığı tamamıyla Birliğe aidiyetlik zemininde anlaşılmamaktadır. Buna karşın kapsayıcı, uygarlık oluşturucu ve evrensel nitelikleri tam olarak benimseyici anayasal bir vatandaşlık kimliği uygulanabilir boyutlara ulaşırsa Birlik, bölgesel bir güç olmaktan çıkarak küresel bir aktör haline gelme imkânına sahip olabilecektir. Ayrıca üzerinde durduğu demokrasi, hukukun üstünlüğü, çok kültürlülük ve kültürel çoğulculuk gibi evrensel değerlerinden taviz vermediği sürece küresel bir barışın da öncüsü olabilecek konumdadır. Yine de bugünkü şartlarda böylesi bir uzlaşının çok kolay olmayacağı ve ulus devletler içerisinde

ulusalcı söylemlerin, popülist politikaların ve devletler arası rekabetin bunu güç bir konuma sokacağı muhtemel görülmektedir. Öyle ki göçe karşı alınan tedbirler ve geliştirilen politikalar bunu destekler niteliktedir. Nitekim vatandaşlık ulusal değerlerle ilişkili bulunduğu müddetçe vatandaşlık yasalarının önceliği Birliği korumak ve yabancı kültürlerle karşı baskın kültürü güçlü tutmak olacaktır. Bu durumu aşmanın tek çıkar yolu ise ötekileştirme karşıtı olan ulus ötesi vatandaşlık değerlerini öncelikli tutmaktır. İnşa edilen bu düzende en önemli hususlardan biri de çoğulculuğun kurumsallaştırılmasıdır. Yani göç yasaları üzerinden bir sorgulama yapmanın yanında kültürel özerklik hakkını da göz ardı etmemek lüzumludur. Bu yüzden asimilasyon politikalarından uzak ve kültürel çoğulculuk prensibine dayalı bir ulus ötesi vatandaşlık meydana getirilmelidir(Delanty, 2013: 305-306).

Sonuç olarak bir uygarlık tanımı içinde Avrupa Birliği vatandaşlığı girişimi ortaya konulmak istenilmiştir. Bu kapsamda Birliğin kurulmasının da asıl amacı olarak gösterilen ekonomik yapılanma, güvenlik ve Avrupa milliyetçiliğini kontrol altında tutma prensipleri Avrupa Birliği'nin kimliğini, kültürünü, sosyal yapısını, vatandaşlık aidiyetini bu anlamda yansıtmaktadır. Demokrasiye bağlılık, anayasal vatanseverlik, kozmopolitanizm, çok kültürlülük/kültürcülük, toplulukçuluk(komüniteryanizm), kapitalizm, kolektif toplum değerlerine saygı (Din, Etnik Köken, Cinsiyet vb. kapsamında) , refahçı yönetim ve ekonomi beklentisi, hümanizm, çok taraflılık ve sivil güç ise Birliğin politikalarına yön veren Avrupa'ya has değerlerin bazıları olarak ulusüstü vatandaşlığın girdilerindedir. Buna rağmen işleyişte farklılıklar meydana gelmiştir. Avrupa Birliği üye ulus devletlerinin etkili olduğu bu farklılıklar bugün için küresel boyutta bir vatandaşlık kurmanın önünde engel görülmektedir. Hatta ulusüstü bir vatandaşlık inşasıyla bölgesel anlamda attığı bu adım bile bütünüyle kabul görmediği için üye ulus devletlerin ötekileştirici politikaları ve tutumlarıyla sekteye uğramak noktasında hassastır.

KAYNAKÇA

- 1975 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Helsinki Nihai Senedi
- Ağaoğulları, M., A., Köker, L.(1998), İmparatorluktan Tanrı Devletine, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Avrupa Gençlik Portalı, AB Vatandaşlığı: Haklarınızı Bilin, https://europa.eu/youth/eu/article/37/24086_tr, erişim: 14.12.2021
- BBC(2016),https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2016/05/160509_yunanistan_ab_maliye_bakanlari erişim: 14.12.2021
- Bora, T.(Güz 1997), Muhafazakârlığın Değişimi ve Türk Muhafazakârlığında Bazı Yol İzleri, Toplum ve Bilim, no:74, 1997
- Cederman, L., E.(2001), Constructing Europe's Identity: The External Dimension, "Political Boundaries and Identity Trade-Offs", derleyen; Lars-Erik Cederman, Boulder CO, London: Lynne Rienner Publishers, ss. 1-32, 2001
- Coşkun, V.(Kış 2009). Anayasal Vatandaşlık, Köprü, "Demokrat Anayasa Arayışları", Sayı:105, 2009, <https://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=978>, erişim: 14.12.2021
- Çebi, S., S.(2008). Çağdaş Yurttaşlık Kavramı ve Liberal Paradigmanın Sonu, Birikim Dergisi. 2008, www.birikimdergisi.com/guncelyazilar/642/cagdas-yurttaslik-kavrami-ve-liberal-paradigmanin-sonu#.WBrOCeZnqA,
- Delanty, G.(2013), Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik, çev. Hüsamettin İnaç. Ankara: Liberte Yayınları
- DW(2016), <https://m.dw.com/tr/yorum-yunanistana-ikinci-%C5%9Fans/a-45142280> erişim: 14.12.2021
- Erdem, F., H.(Bahar-2012). Anayasal Vatandaşlık ve Yeni Anayasa, "Yeni Anayasaya Liberal Bakış", Liberal Düşünce Dergisi, Yıl:17, Sayı:66, ss.49-56, 2012

- Gerim, G.(2017). Çağdaş Yurttaşlığı Kavramak: Temel Yaklaşımlar, Yeni Boyutlar ve Yeni Bir Yurttaşlık Çerçevesi. Sosyoloji Konferansları – İstanbul Journal of Sociological Studies, Cilt:56, 155-182, 2017, <https://doi.org/10.18368/iusoskon.328508>
- Göçek, F., M.(2005). “Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı”, Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Der. Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı, İstanbul: TESEV Yayınları
- Göze, A.(2000), Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Habermas, J.(2004). “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak, Siyaset Kuramı Yazıları, Çev. İlknur Aka, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Hardt, M., Negri, A.(2018). İmparatorluk, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Heater, D., B.(2004). Citizenship: The Civic Ideal in World History, Politics and Education, Manchester: Manchester University Press, 2004
- Heywood, A.(2013a). Küresel Siyaset, çev. Nasuh Uslu, Haluk Özdemir. Ankara: Adres Yayınları
- Heywood, A.(2013b). Siyaset, Çev. Bekir. B. Özipek., Bican Şahin., Mete Yıldız., Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Ankara: Adres Yayınları
- Kymlicka, W.(1998), Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Kymlicka, W.(2004). Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- McCormick, J.(2014), Avrupa Birliğini Anlamak, çev. Yusuf Şahin, Hasan Hüseyin Şahin, Ankara: BİGBANG Yayınları
- Monnet, J.(Mart 1963) “A Ferment of Change”. Journal of Common Market Studies 1, sayı 3, 203-11. doi:10.1111/j.1468-5965.1963.tb01060.x.
- Nottebohm (Lihtenştayn v Guatemala)(1955), ICJ Kararı, 06,04,1955, ICJ Reports 4,p. 23; <https://www.icj-cij.org/case>
- NTV, <https://www.ntv.com.tr/dunya/italyadan-abye-sert-tepki,XrMsqJlVvke6Z8MHHmljRQ> erişim: 14.12.2021
- Oran, B.(2015). Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama. “Baskın Oran Bütün Eserleri 3 Güncelleştirilmiş Baskı” İstanbul: İletişim Yayınları
- Ozansoy, A.(2017), Göç Alanında AB’nin Dış Politikasının Normatif Güç AB Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM), 25. Yıl Armağanı, Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 564, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, ss.249-287, 2017
- Ozulu, S., Kösecik, M.(2016). Anayasal Vatandaşlık ve Türkiye’de Yeni Anayasa Yapım Sürecinde Siyasi Partilerin Vatandaşlık Söylemleri, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:21, Sayı.2, ss.513-537, 2016
- Özipek, B., B.(2004), Muhafazakârlık, Akıl, Toplum, Siyaset. Ankara: Liberte Yayınları
- Polat, E. G.(2010). “Anayasal Vatandaşlık” T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora tezi, Ankara.
- Roskin, M., G., Berry, N., O.(2014), Uluslararası İlişkiler: UI’nin Yeni Dünyası, çev. Özlem Şimşek, Ankara: Adres Yayınları
- Standard Eurobarometer: Public Opinion in the European Union, “First Results”, Report Number: 89, European Commission, Brussels, Directorate-General Press and Communication, Fieldwork: March 2018, doi:10.2775/00
- Taylor, C.(2018), Çokkültürcülük Tanınma Politikası, editör: Amy Gutmann, çev. Levent Köker, İstanbul: YKY
- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği(BABGS) (2011). Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma, Ankara, ss.148

T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Bir Bakışta AB, Avrupa Birliği'nin Genişlemesi, <https://www.ab.gov.tr/45467.html>, erişim: 14.12.2021

Tunç, A., Kurtağzı, T., Ekici, S., (2021). John Locke'un Mülkiyet Kavramına Yönelik Bir Değerlendirme, Troyacademy Dergisi, 6 (2), 503-520, 2021

Wikipedia,https://tr.m.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfusa_g%C3%B6re_Avrupa_Birli%C4%9Fi_%C3%BCye_devletler_listesi, Nüfusa Göre Avrupa Birliği Üye Devletler Listesi, Erişim: 13.12.2021